

УДК 378.091.2:373.2.011.3-051(477)»19»
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/65-2-39>

Ірина КУЗЬМА,
orcid.org/0000-0002-1219-8216
кандидат педагогічних наук, доцент,
викладач кафедри педагогіки і психології та інклюзивної освіти
Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти
(Тернопіль, Україна) iryua.ihorivna.kuzma@gmail.com

Олександра ЯНКОВИЧ,
orcid.org/0000-0003-4253-5954
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри педагогіки і методики початкової та дошкільної освіти
Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка
(Тернопіль, Україна) yankov@tnpu.edu.ua

ПІДГОТОВКА ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ У СИСТЕМІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ ДО ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ НАВЧАННЯ В ДОШКІЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ У 60-Х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ

Статтю присвячено розгляду організації підготовки педагогічних працівників у системі післядипломної освіти до використання технічних засобів навчання в освітній діяльності з дітьми дошкільного віку в 60-х роках ХХ ст.

Виявлено й охарактеризовано тогочасні технічні засоби навчання, які стали новацією педагогіки досліджуваного періоду (фільмоскоп, епідіаскоп, магнітофон, радіо, кіно і телебачення).

З'ясовано, що використання технічних засобів у дитячому садку здійснювалося відповідно до методичних рекомендацій Республіканського учбово-методичного кабінету дошкільного виховання, які містили теоретичні положення щодо вибору технічних засобів, їхні функціональні можливості; особливості організації роботи з технічними засобами; методичні аспекти планування занять, список рекомендованих діафільмів та кінофільмів для використання на заняттях, а також розкривали питання безпеки і захисту здоров'я дітей тощо.

Установлено, що телебачення, як порівняти з іншими технічними засобами навчання, мало переваги завдяки можливості візуалізувати інформацію та створювати зорові образи.

Визначено, що навчальні плани курсів підвищення кваліфікації для працівників дошкільних закладів досліджуваного періоду містили теми, пов'язані з висвітленням питань використання технічних засобів у навчальній і виховній роботі з дітьми різних вікових категорій. Це свідчило про зростання уваги до використання сучасних технологій у дошкільному вихованні.

З'ясовано, що в 60-х роках продовжувалося вдосконалення підготовки фахівців дошкільної освіти в системі післядипломної педагогічної освіти. Проводилася робота щодо застосування нових засобів навчання. Організовувалися конференції, семінари (всесоюзні, республіканські, на місцевому рівні – у кожному дитячому садку), семінари-практикуми, на яких обговорювалася методика використання технічних засобів у навчально-виховній роботі дитячого садка. Недоліком підготовки педагогічних працівників в системі післядипломної педагогічної освіти була надмірна заідеологізованість.

Ключові слова: *технічні засоби навчання, післядипломна освіта, підвищення кваліфікації вихователів, професійний розвиток, підготовка, дошкільні заклади.*

Ірина KUZMA,
orcid.org/0000-0002-1219-8216
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Lecturer at the Department of Pedagogy, Psychology and Inclusive Education
Ternopil Regional Communal Institute of Postgraduate Pedagogical Education
(Ternopil, Ukraine) iryua.ihorivna.kuzma@gmail.com

Oleksandra YANKOVYCH,
orcid.org/0000-0003-4253-5954
Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Head of the Department of Pedagogy and Methods of Primary and Preschool Education
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University
(Ternopil, Ukraine) yankov@tnpu.edu.ua

TRAINING KINDERGARTEN TEACHERS IN THE SYSTEM OF POSTGRADUATE EDUCATION FOR THE USE OF TECHNICAL TEACHING AIDS IN PRESCHOOL INSTITUTIONS IN THE 60S OF THE TWENTIETH CENTURY

The article is devoted to the study of organization of training pedagogical workers in the system of postgraduate education for the use of technical teaching aids in educational activities with preschool children in the 60s of the twentieth century.

The technical teaching aids of that time, which became an innovation in the pedagogy of the studied period (film scopes, epidiascopes, tape recorders, radio, cinema and television), have been revealed and characterized.

It has been found that the use of technical teaching aids in a kindergarten was carried out in accordance with the methodological recommendations of the Republican Educational and Methodological Cabinet of Preschool Education. These recommendations contained theoretical principles of the choice of technical teaching aids, their functionality; features of the organization of work with technical teaching aids; methodological aspects of classes planning, a list of recommended slide films and movies for the use in the classes, and also covered issues of safety and health protection of children, etc.

It has been established that television, in comparison with other technical teaching aids, had advantages due to the ability to visualize information and create visual images.

It has been determined that the curricula of the in-service training courses for kindergarten teachers of the studied period contained topics related to the use of technical teaching aids in the educational work with children of different age categories. This indicated an increase in attention to the use of modern technologies in preschool education.

It has been found that in the 60s the training of preschool education specialists in the system of postgraduate pedagogical education continued to improve. Work on the use of new teaching aids was carried out. Conferences, seminars (all-Union, republican, at the local level – in each kindergarten), workshops were organized to discuss the methods of using technical teaching aids in the educational work of a kindergarten. The excessive ideologization was a disadvantage of training kindergarten teachers in the system of postgraduate pedagogical education.

Key words: *technical teaching aids, postgraduate education, in-service training of kindergarten teachers, professional development, training, preschool institutions.*

Постановка проблеми. Питання професійного розвитку педагогів дошкільної галузі в усі часи генези освіти були актуальними. Адже саме дошкільна освіта, як перша сходинка в житті дитини, закладає фундамент розвитку особистості, сприяє формуванню компетентностей та гнучких навичок.

В освітньому процесі закладів дошкільної освіти відображаються технічні та технологічні зміни, які відбуваються в суспільстві. Розвиток технологій впливає на способи, засоби навчання, доступ до різноманітних джерел інформації. У сучасному ЗДО використовуються інтерактивні дошки, комп'ютерні програми, мультимедійні проектори тощо, які допомагають зробити освітній процес більш цікавим та зрозумілим для дітей. Уже в дошкільній освіті актуальною є медіаосвіта й медіаграмотність.

Генеза освіти супроводжується змінами в підходах до професійного розвитку педагогів дошкільної галузі. Залежно від тенденцій освітньої політики та вимог суспільства встановлюються відповідні акценти в процесі підвищення кваліфікації. Щодо формування вмій використовувати нові засоби навчання заслуговує на дослідження період 60-х років ХХ ст. Саме тоді в освіті, зокрема й дошкільній, почали інтенсивно використовувати фільмоскопи, епі-

діаскопи, магнітофони, кіно і телебачення. Їхнє застосування вплинуло на процес підвищення кваліфікації вихователів. Проте 60-ті роки ХХ ст. – це період тоталітаризму, й, очевидно, суспільно-політичні умови не могли не позначитися на освітній галузі загалом та післядипломній зокрема.

Для виявлення перспектив підготовки фахівців дошкільної галузі до використання нових технічних засобів у системі післядипломної освіти на сучасному етапі важливо проаналізувати її історичний досвід, виявивши як раціональні ідеї, що заслуговують на використання, так і прорахунки, яких необхідно уникати.

Аналіз досліджень. Розвиток післядипломної освіти в ретроспективі студіюють І. Жорова, С. Крисюк, В. Кузьменко, А. Кузьмінський, В. Примакова, О. Янкович та ін.

Досліджуючи генезу післядипломної освіти вчителів початкових класів, В. Примакова виявила, що на етапі 50–60-х років ХХ ст. було «більш чітко окреслено задачі інститутів удосконалення вчителів, напрями роботи закладів» (Примакова, 2012: 13). «Негативними ж факторами залишались русифікація українського суспільства, наслідки якої відчутні й на сучасному етапі; ідеологізація підготовки вчителів до професійної діяльності» (Примакова, 2012: 13).

Історичні аспекти розвитку дошкільної освіти вивчають Л. Артемова, А. Богуш, З. Борисова, С. Васильєва, Т. Поніманська, І. Улюкаєва та ін. Вони визначили основні етапи генези дошкільних закладів, чинники, що вплинули на їхнє функціонування, форми й методи освітнього процесу.

Питання професійного розвитку педагогічних працівників дошкільних закладів у різні періоди розвитку освітньої галузі висвітлювали в дослідженнях такі науковці, як О. Венгловська, Л. Меленець, О. Самсонова, Т. Слободянюк, Ю. Сирова, І. Улюкаєва та ін.

Проте проблему впровадження в освітній процес дошкільного закладу технічних засобів навчання та підготовки педагогів до використання нових засобів у дошкільній освіті, зокрема в системі післядипломної педагогічної освіти, у ретроспективі висвітлено недостатньо.

Мета статті – визначення особливостей підготовки педагогічних працівників у системі післядипломної освіти до використання технічних засобів навчання в освітній діяльності з дітьми дошкільного віку в 60-х роках ХХ ст.

Виклад основного матеріалу. У 60-х роках ХХ ст. відбувалися важливі зміни в організації освітнього процесу дошкільних закладів. Вони були індуковані Постановою ЦК КП і Ради Міністрів України «Про заходи по дальшому розвитку дитячих установ, покращенню виховання і методичного обслуговування дітей дошкільного віку». У цьому документі вказувалося на необхідність покращення матеріального забезпечення дошкільних закладів.

Особливістю організації освітнього процесу зазначеного хронологічного проміжку була активізація пізнавальної діяльності дітей дошкільного віку, зокрема йдеться про правильно підібраний матеріал і методи роботи педагога, які б розвивали інтерес дитини до знань, активізували її розумову діяльність, мовлення, мислення, уявлення та естетичні смаки. Використання наочності завжди було одним із головних питань організації взаємодії з дітьми, що пояснюється їхніми психологічними особливостями мислення конкретними образами, формами, поняттями. Це стимулює дитину до пізнання світу через спостереження, дотик, експериментування і власні враження, а також допомагає педагогам залучати дітей до активної діяльності, розвивати їхню уяву, увагу, спостережливість та моторику.

Новацією тогочасної педагогіки в досліджуваний період стало використання в дошкільній технічних засобів навчання (фільмоскоп, епідіаскоп, магнітофон, радіо, кіно і телебачення). Вони заді-

ювали більшу кількість аналізаторів для більш конкретного сприймання та унаочнення навчального матеріалу, що давало можливість дітям дошкільного віку бачити, чути навчальний матеріал, недосяжний до сприйняття в підготовленому середовищі. Фільмоскоп, епідіаскоп та магнітофон допомагали педагогам показувати аудіовізуальний матеріал, який доповнював заняття, робив їх цікавими та змістовними. Радіо, кіно і телебачення (зараз їх трактують як медіа, проте в 60-х роках цей термін не використовувався) відкривали можливості для показу дитячих програм, мультфільмів та інших матеріалів, що сприяло розвитку уяви та збагаченню знань дітей.

Оскільки використання технічних засобів навчання в дошкільних закладах стало новацією цього хронологічного проміжку, яка дала змогу педагогам ефективніше та цікавіше подавати навчальний матеріал, Республіканський учбово-методичний кабінет дошкільного виховання як центр керівництва методичною роботою працівників ясельних і дошкільних установ Української РСР опрацював і видав методичні рекомендації щодо використання технічних засобів у дитячому садку. Тут увагу педагогів було звернено на теоретичні положення щодо вибору технічних засобів, їхні функціональні можливості; практичні аспекти організації роботи з технічними засобами; особливості планування занять, а також питання безпеки і захисту здоров'я дітей тощо; список рекомендованих діафільмів та кінофільмів для використання в освітньому процесі (ЦДАВО. Ф. 4631. Оп. 3, Спр. 46: 1–25).

Вивчення фоно- і фільмофонду, який було запропоновано для використання в дошкільних закладах, уможливило сформувати умовну класифікацію фільмів і грамзаписів навчальної кіностудії та всесоюзної фірми «Маяк» для дітей дошкільного віку: навчальні, пізнавально-виховні й розважальні діа-, кінофільми та грамзаписи (Жураківська, 1967: 17). Значна кількість програмового матеріалу (оповідання, казки, вірші) на той момент вже була екранізована й пропонувалася для використання не тільки під час занять, а й для організації ігрової діяльності та розваг.

Необхідно зазначити, що музичний і звуковий супроводи, якими були доповнені деякі діафільми, створювали сприятливі умови для розвитку образного мислення в дітей. Так, музичний супровід підкреслював настрій та емоції, які передавалися через діафільм, створював позитивну атмосферу й підсилював враження від перегляду. Адже загальновідомо, що музика викликає різні почуття та емоції в дітей, сприяючи розвитку

їхнього естетичного сприйняття та музичних здібностей. Звуковий супровід, відповідно, підкреслював дії або події на екрані, забезпечував їхнє краще уявлення та усвідомлення, розвивав образне мислення дошкільнят, створював асоціації, сприяв розвитку уяви та фантазії дітей.

Як засвідчують публікації щодо застосування технічних засобів у роботі дошкільних закладів, оволодіння засобами зорової та звукової наочності, їхнє використання в організації освітнього процесу з дітьми були обов'язковими для всіх працівників дошкільної галузі.

Методичні рекомендації містили інформацію щодо частоти демонстрації діафільмів. Так, для дітей молодшої групи було рекомендовано такий перегляд 1 раз на 2 тижні, для дітей середньої групи – 1 раз на 10 днів, для дітей старшої/підготовчої групи – 1 раз на тиждень (ЦДАВО. Ф. 4631. Оп. 3: 7).

При виборі діафільмів було рекомендовано враховувати програмні вимоги, вікові особливості та рівень розвитку дітей. Перед показом діафільму вихователь повинен був провести підготовчу роботу, зокрема: читання літературного твору, розгляд ілюстрацій, розучування екранізованих віршів та підготовка вступного слова відповідно мети заняття, під час якого відбувалася демонстрація діафільму. Вступне слово могло містити пояснення про зміст та цінність діафільму, а також стимулювати інтерес дітей до його перегляду (ЦДАВО. Ф. 4631. Оп. 3, Спр. 46: 3). Це сприяло кращому сприйняттю та розумінню матеріалу дітьми.

Значного поширення в дошкільних закладах у 60-х роках набуло й використання звукозаписів. Насамперед це було обґрунтовано вимогами розвитку фонематичного й музичного слуху, правильного мовлення в дітей. Звукозаписи могли містити різні аудіоматеріали (пісні, музичні композиції, казки, вірші, звукові ефекти). Їх використовували на заняттях із музичного виховання, для розвитку мовлення, ознайомлення з літературою та культурою, а також для створення атмосфери та настрою під час різних заходів та свят (ЦДАВО. Ф. 4631. Оп. 3, Спр. 46: 3). Прослуховування звукозаписів забезпечувало доступність та повторюваність матеріалів для навчання та розвитку. Вони давали змогу працівникам дошкільних закладів створювати цікаві та різноманітні заняття, а також уможлилювали розширення світосприйняття дітей, розвиток слухової пам'яті, музичних та мовленевих навичок.

Важливим засобом розумового та естетичного виховання дітей дошкільного віку стало й радіо.

Вихователям було рекомендовано заздалегідь ознайомлюватися з програмою передач для введення їх у календарний план та визначення програмового змісту заняття. Радіослухання у вигляді занять проводили для дітей старшої і підготовчої групи не частіше двох разів на місяць. Серед передач, які були організовані для дітей дошкільного віку Всесоюзним та Українським радіо, такі: «Казки дідуся Панаса», «Казки бабусі Орини», «Прапорець» тощо (ЦДАВО. Ф. 4631. Оп. 3, Спр. 46; Яковлева, 1967: 30). Ці передачі мали на меті розширити уявлення дітей про світ, розвинути їхню увагу, мовлення та емоційну сприйнятливність.

Необхідно зазначити, що слухання радіопередач займало незначне місце в роботі дошкільних закладів і важливим інструментом виховання та навчання дітей дошкільного віку радіо так і не стало, що пов'язуємо з відсутністю зорово-конкретних образів.

Аналіз джерел дає змогу стверджувати, що телебачення, як порівняти з іншими технічними засобами навчання, мало більші переваги завдяки можливості візуалізувати інформацію та створювати зорові образи. Використовуючи відео, телебачення надавало конкретні візуальні приклади та ілюстрації до викладеного матеріалу. Це сприяло кращому розумінню та сприйняттю інформації, особливо для дітей дошкільного віку, які звикли візуально сприймати навколишнє середовище. Про великий виховний вплив телепередач, у яких виступали вихованці дошкільних закладів, згадувала у своїх публікаціях О. Яковлева на сторінках методичного журналу «Дошкільне виховання» (Яковлева, 1967: 22).

Розвиток технічних засобів навчання у дошкільних закладах сприяв удосконаленню підготовки фахівців дошкільної освіти в інститутах післядипломної освіти.

У 60-х роках ХХ ст. вагома увага приділялася кадровому забезпеченню дошкільних закладів. Досліджуючи генезу дошкільного виховання, І. Улюкаєва зазначила: «У 1964 році в Україні працювало 49000 дошкільних працівників, з них 5500 мали вищу освіту, 30000 – середню педагогічну освіту, решта не мали спеціальної підготовки» (Улюкаєва, 2015: 333). Отже, майже 28 % дошкільних працівників не мали педагогічної освіти.

«Була налагоджена систематична робота курсів і семінарів, проводилися науково-практичні конференції, педагогічні читання, наради дошкільних працівників, на яких обговорювалися питання покращення якості виховання дітей, широкого впровадження в практику передового педагогіч-

ного досвіду. Курсову підготовку координував Центральний інститут удосконалення вчителів, крім того, він здійснював підвищення кваліфікації керівних кадрів. У 1959–1964 роках в ЦІУВ пройшли перепідготовку 1340 інспекторів ВНО; методистів, завідувачів дошкільними установами. В областях підвищенням кваліфікації дошкільних працівників займалися обласні інститути вдосконалення вчителів» (Улюкаєва, 2015: 333).

На прикладі кабінету дошкільного виховання Черкаського обласного інституту удосконалення вчителів проілюструємо організацію методичної підтримки з проблем використання технічних засобів навчання. Так, кабінетом було розроблено детальні рекомендації щодо застосування магнітофона, епідіаскопа, фільмоскопа під час освітньої взаємодії з дітьми. Також з метою організації на місцях гуртків ТЗН було проведено семінар для районних та громадських інспекторів з дошкільного виховання, організовано двотижневі курси з питань вивчення апаратури для таких категорій, як районні та громадські інспектори, завідувачі кабінетами на громадських засадах, керівники районних методичних об'єднань (Павленко, 1967: 30).

Однією із форм підготовки педагогічних працівників дошкільних закладів до використання технічних засобів навчання в освітній діяльності була участь у конференціях, семінарах (всесоюзних, республіканських, на місцевому рівні – у кожному дитячому садку), семінарах-практикумах, на яких обговорювалася методика використання технічних засобів у навчально-виховній роботі дитячого садка. Особливості їхньої організації висвітлювали методисти на сторінках періодичних видань. Наприклад, П. Нагірняк, методист дитячого навчального закладу № 18 м. Івано-Франківськ, у виданні «Дошкільне виховання» (1970 р., № 3) описав семінар-практикум, де вихователі заслухали доповідь «Методика використання технічних засобів у навчально-виховній роботі», обмінялися досвідом, ознайомилися з особливостями використання апаратури (Нагірняк, 1970: 22).

Проте сильним залишався ідеологічний тиск партії: «Водночас існували суттєві недоліки у створенні й застосуванні технічних засобів у дошкільній освіті, що відобразилися й на підготовці вихователів до використання ТЗН у системі післядипломної освіти.

Цензура, облудна пропаганда були притаманні як для дитячих періодичних видань, так і для дорослих. Дитячі література, преса диференціювалися на змістовні, високохудожні, ідейні та розважальні, низьковартісні. Вихователів закликали, добираючи художню літературу для дітей, насамперед урахувати її ідейність» (Кузьма, 2020).

Висновки. Ретроспективний аналіз дав змогу виявити особливості підготовки педагогічних працівників дошкільних закладів до використання технічних засобів навчання в освітній діяльності з дітьми дошкільного віку в 60-х роках ХХ ст., яка здійснювалася в системі післядипломної освіти із використанням напрацювань Республіканського учбово-методичного кабінету дошкільного виховання, Науково-дослідного інституту педагогіки, на базі кабінетів дошкільного виховання обласних інститутів удосконалення вчителів. У досліджуваній період удосконалювався зміст післядипломної освіти, видавалися методичні рекомендації із описом технічних засобів навчання, рекомендаціями щодо відповідності використання технічного обладнання гігієнічним вимогами тощо.

Педагогічні працівники мали змогу підвищувати кваліфікацію щодо використання технічних засобів у роботі дитячого садка під час участі у конференціях, семінарах, семінарах-практикумах, гуртках тощо.

Водночас необхідно наголосити, що спостерігалася заідеологізованість освітнього процесу, що відобразилося і на підготовці педагогічних працівників у системі післядипломної освіти, і на особливостях використання технічних засобів у дошкільних закладах у досліджуваній період.

Отже, можна стверджувати, що питання підготовки педагогічних працівників дошкільних закладів до використання технічних засобів навчання (згідно з сучасною термінологією медіазасобів) в освітній діяльності з дітьми дошкільного віку є актуальними і потребують подальших досліджень у контексті вимог сьогодення, оскільки фахівці дошкільної освіти повинні мати не тільки технічні навички, але й знати, як ефективно використовувати медіазасоби, технології для досягнення навчальних цілей та розвитку дітей. Проте важливо зберігати баланс між використанням технологій і безпосередньою взаємодією з дітьми. Фізична активність, спілкування та розвиток соціальних навичок також мають велике значення в дошкільній освіті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Жураківська І. Використання екранних посібників і звукозаписів в навчально-виховному процесі. *Дошкільне виховання*. 1967. № 8. С. 17–21.

2. Крисяк С. В. Становлення та розвиток післядипломної освіти педагогічних кадрів в Україні (1917–1995 рр.): автореф. дис. ... д-ра. пед. наук: 13.00.04 / Київ. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 1996. 48 с.
3. Кузьма І. Розвиток медіаосвіти дітей дошкільного та молодшого шкільного віку (1959–2018 рр.). *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2020. Випуск 1 (46). С. 64–69.
4. Методичні листи та рекомендації розроблені кабінетом. *Центральний державний архів органів влади*. Ф. 4631. Оп. 3. Спр. 46. 223 арк.
5. Нагірняк П. Технічні засоби у навчально-виховній роботі. *Дошкільне виховання*. 1970. № 3. С. 22–27.
6. Павленко К. Технічні засоби у дитячий садок. *Дошкільне виховання*. 1967. № 8. С. 28–31.
7. Примакова В. Діяльність інститутів підвищення кваліфікації вчителів України в 50-60-ті роки ХХ ст. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка. Збірник наукових праць*. 2014. № 21. С. 9–14. URL: <https://pedosvita.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/26/27>
8. Улюкаєва І. Г. Розвиток дошкільної освіти в Україні в 1960–1990 рр. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. 2015. Випуск 3. С. 330–339. URL: <https://pedagogy.bdpu.org.ua/wp-content/uploads/2016/10/58.pdf>
9. Яковлева О. Використання телебачення у виховній роботі з дітьми дошкільного віку. *Дошкільне виховання*. 1967. № 8. С. 21–24.

REFERENCES

1. Zhurakivska, I. (1967). Vykorystannia ekrannykh posibnykiv i zvukozapysiv v navchalno-vykhovnomu protsesi [The use of onscreen guides and sound recordings in the educational process]. *Doshkilne vykhovannia – Preschool upbringing*, 8, 17–21 [in Ukrainian].
2. Krysiuk, S. V. (1996). Stanovlennia ta rozvytok pisliadyplomnoi osvity pedahohichnykh kadriv v Ukraini (1917–1995) [Formation and development of postgraduate education of teaching staff in Ukraine (1917–1995)]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv [in Ukrainian].
3. Kuzma, I. (2020). Rozvytok mediaosvity ditei doshkilnoho ta molodshoho shkilnoho viku (1959–2018) [Development of media education of preschoolers and primary school children (1959–2018)]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii: "Pedahohika. Sotsialna robota" – Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: Pedagogy. Social Work*, 1 (46), 64–69 [in Ukrainian].
4. Metodychni lysty ta rekomendatsii rozrobleni kabinetom [Methodical letters and recommendations were developed by the office]. (Fund 4631. Inventory 3. File 46. Leaf 223). *Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine*, Kyiv [in Ukrainian].
5. Nahirniak, P. (1970). Tekhnichni zasoby u navchalno-vykhovnii roboti [Technical means in educational activities]. *Doshkilne vykhovannia – Preschool upbringing*, 3, 22–27 [in Ukrainian].
6. Pavlenko, K. (1967). Tekhnichni zasoby u dytiachyi sadok [Technical means in kindergarten]. *Doshkilne vykhovannia – Preschool upbringing*, 8, 28–31 [in Ukrainian].
7. Prymakova, V. (2014). Diialnist instytutiv pidvyshchennia kvalifikatsii vchyteliv Ukrainy v 50–60-ti roky XX st. [Activities of Advanced Teacher Training Institutes of Ukraine in the 1950s and 1960s]. *Zbirnyk naukovykh prats: Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka. Psykholohiia. Pedahohika – Collection of Scientific Papers: Pedagogical Education: Theory and Practice. Psychology. Pedagogy*, 21, 9–14. Retrieved from <https://pedosvita.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/26/27> [in Ukrainian].
8. Uliukaieva, I. H. (2015). Rozvytok doshkilnoi osvity v ukraini v 1960–1990 [Development of preschool education in Ukraine in 1960–1990]. *Naukovi zapysky Berdianskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu – Scientific notes of Berdyansk State Pedagogical University*, 3, 330–339. Retrieved from <https://pedagogy.bdpu.org.ua/wp-content/uploads/2016/10/58.pdf> [in Ukrainian].
9. Yakovlieva, O. (1967). Vykorystannia telebachennia u vykhovnii roboti z ditmy doshkilnoho viku [The use of television in educational activities with preschool children]. *Doshkilne vykhovannia – Preschool upbringing*, 8, 21–24 [in Ukrainian].